

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI
YIL 6, ARALIK 2020

Doç. Dr. Oğuzhan ŞAHİN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İzmir/TÜRKİYE
agsahin@gmail.com

ORCID

Levent YÜKSEL
Milli Eğitim Bakanlığı
Öğretmen
Nevşehir/Türkiye
leventyüksel68@hotmail.com
ORCID

OSMANLI DÖNEMİNDE ZINDIKLIK SUÇUNDAN İDAM EDİLENLERE DAİR NÜZHET ERMAN'IN BİR ŞİİRİ: AĞULU ÇİÇEKLER

A POEM BY NUZHET ERMAN ON
THOSE EXECUTED FOR HERESY IN
THE OTTOMAN PERIOD: AGULU
CICEKLER

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 22.11.2020
Kabul Tarihi: 10.12.2020
Yayınlanma Tarihi: 31.12.2020

Article Information: Research Article
Received Date: 22.11.2020
Accepted Date: 10.12.2020
Date Published: 31.12.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Şahin, Oğuzhan ve Yüksel, Levent, "Osmanlı Döneminde Zındıklık Suçundan İdam Edilenlere Dair Nüzhet Erman'ın Bir Şiiri: Ağulu Çiçekler", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı, Aralık 2020, s. 459-483.

Sahin, Oguzhan and Yüksel, Levent, "A Poem By Nüzhet Erman On Those Executed For Heresy In The Ottoman Period: Agulu Cicekler", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Special Issue, December 2020, p. 459-483.

10.28981/hikmet.829610

Doç. Dr. Oğuzhan ŞAHİN

Levent YÜKSEL

**OSMANLI DÖNEMİNDE ZINDIKLIK SUÇUNDAN İDAM EDİLENLERE DAİR NÜZHET
ERMAN'IN BİR ŞİİRİ: AĞULU ÇİÇEKLER**

A POEM BY NUZHET ERMAN ON THOSE EXECUTED FOR HERESY IN THE OTTOMAN
PERIOD: AGULU CICEKLER

ÖZ

Cumhuriyet Devri Türkiye'sinin bürokrat şairlerinden Nüzhet Erman, şiirlerinde Anadolu kültürüyle birlikte birçok tarihî olay ve şahsiyete de yer vermiştir. Şairin bu tarzda birçok şiiri olmakla birlikte, şiirlerini topladığı Her Gün Yeni Doğarız adlı kitabı tarihî kişi ve olayları gerek tahkiyevî gerekse eleştirel bir formda ele alması bakımından dikkat çekicidir. Bu makalede Nüzhet Erman'ın Ağulu Çiçekler adlı bir şiiri ele alınmaktadır. Ağulu Çiçekler bizzat şair tarafından üç bölüme ayrılmış ve her bir bölüme idam edilen tarihî şahsiyetin ismi alt başlık olarak verilmiştir. Şiirin ilk bölümü Hurûfî alt başlığını taşımakta olup Fatih Sultan Mehmed devrinde Edirne'de idam edilen kimliği belirsiz bir Hurûfî'yi ele almaktadır. Her ne kadar Ağulu Çiçekler'de bu kişi Fazıl Tebrizî olarak zikredilse de bu bilginin hatalı olduğu anlaşılmaktadır. Şiirin ikinci bölümü Sahn-ı Semân müderrisi Molla Lutfi'den küçük bir kesit sunmakta olup Tokatlı Molla Lutfi başlığını taşımaktadır. Üçüncü ve son bölümse Bayramî-Melâmîlerinden Şeyh İsmâîl-i Maşûkî'nin idamına gönderme yapan Şeyh Oğlan adlı kısımdır. Çalışmamızda Nüzhet Erman'ın bu şiiri, sadece şiirde geçen olay ve kişilerin tarihsel çerçeveye ne derece uyumlu oldukları noktasında değerlendirilmiş; bunun dışında şiir üzerinde hiçbir şekilde dil, muhteva, üslûp ve biçim incelemesi yapılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüzhet Erman, Ağulu Çiçekler, Hurûfî, Molla Lutfi, Şeyh İsmâîl-i Maşûkî, zendeka ve ilhâd, idam

ABSTRACT

Nuzhet Erman, one of the bureaucratic poets of the Republic of Turkey, included many historical events and personalities along with Anatolia culture in his poems. Although the poet has many poems in this style, his book entitled Her Gun Yeni Dogarız (Everyday We Are New Born), in which he collected his poems, is remarkable in terms of his handling of historical people and events in both a narrative and a critical form. In this article, such a poem by Nuzhet Erman called Agulu Cicekler (Poisonous flowers) is discussed. Agulu Cicekler was divided into three parts by the poet himself, and each section was given the name of the executed historical figure as a subtitle. The first part of the poem has the subtitle Hurufi and deals with an unidentified Hurufi person who was executed in Edirne during the reign of Fatih Sultan Mehmed. Although this person is mentioned as Fazıl Tebrizi in Agulu Cicekler, it is understood that this information is not correct. The second part of the poem presents a small section of the teacher/professor of Sahn-ı Seman, Mullah Lutfi, and it is titled Tokatlı Molla Lutfi (Mullah Lutfi from Tokat). The third and last part is the section called Seyh Oglan, which refers to the execution of Sheikh Ismail-i Masuki from Bayrami-Melami. In this article, this mentioned poem of Nuzhet Erman was analyzed only in terms of the extent to which the events and people mentioned in the poem are compatible with the historical framework; apart from this, no language, content, style, and form analysis has been made related to the poem.

Keywords: Nuzhet Erman, Agulu Cicekler, Hurufi, Mullah Lutfi, Sheikh Ismail Masuki, heresy, execution

Giriş

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sine geçişle birlikte roman ve tiyatro gibi türlerin yanı sıra şiir de tarihî olay ve şahsiyetleri kendine malzeme edinerek başta Osmanlı sultan ve şehzadeleri olmak üzere Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Ebussuûd Efendi, Hacı Bektaş-ı Veli, Şeyh Bedreddin, Abdal Musa, Nadajlı Sarı Abdurrahman Efendi gibi birçok tarihî kişiliği bazı yönleriyle kendisine konu edinmiştir. Nazım Hikmet'in Şeyh Bedreddin için yazdığı *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı şiiri, Hilmi Yavuz'un *Bedreddin Üzerine Şiirler*'i, Ece Ayhan'ın Osmanlı'nın sultan, şehzade ve bürokratlarını tahkir eden şiirleri bu noktada akla ilk gelenlerdendir (Nazım Hikmet, 1936; Yavuz, 1975; Ece Ayhan, 1994).¹

Aynı şekilde birçok şiirinde tarihî şahsiyetleri konu edinen şairlerden biri de Nüzhet Erman olmuştur. Şairin tarihî vaka ve kişileri ele alan birçok şiiri bulunmakta olup *Her Gün Yeni Doğarız: Osman Gazi'den, Gazi Mustafa Kemal'e* adlı kitabında topladığı şiirler ekseriyetle bu bağlamdadır. Bu yazıda Nüzhet Erman'ın bahsi geçen kitabında yer alan *Ağulu Çiçekler* adlı bir şiiri ele alınmaya çalışılacaktır. İlk olarak Ekim 1990'da Türk Dili Dergisi'nin 466'ncı sayısında yayımlanan *Ağulu Çiçekler* biri Hurûfler, biri ulemâ ve biri de Bayramî-Melâmîlerinden olmak üzere idam edilen üç kişi üzerinde durmaktadır.² Bu kişilerin hayatlarından tahkiyevî olarak küçük birer kesit sunan *Ağulu Çiçekler* üç bölümden meydana gelmiş olup Fatih'in sarayına Hurûflik inancını sokmaya çalışan kişinin akıbeti *Hurûfi* adını taşıyan ilk bölümde, Sahn-ı Semân müderrislerinden Molla Lutfi'nin akıbeti *Tokatlı Molla Lütfi* adını taşıyan ikinci bölümde, Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin fetvasıyla idam edilen Bayramî-Melâmî kutup-Mehdîlerinden Şeyh İsmâil-i Maşûkî'nin akıbetiyse *Şeyh Oğlan* adını taşıyan üçüncü bölümde ele alınmıştır.

Makalede sadece *Ağulu Çiçekler*'e odaklanıldığından Nüzhet Erman'a dair gerek literatür gerekse biyografik tarzda herhangi bir bilgiye yer verilmemiş; sadece Erman'ın söz konusu şiiri, tarihî olay ve kişiler perspektifinden değerlendirilmiştir. Bunun dışında şiire dair hiçbir şekilde dil, üslûp ve muhteva nevinden bir incelemeye girişilmemiştir. *Ağulu Çiçekler*'in "Hurûfi" adını taşıyan ilk bölümü:

Varsa yoksa: Harf, şekil ve rakam

Her şeyi, ama her şeyi bu açıdan görür

dizeleriyle harflerin Hurûflik için önemini vurgulayarak başlamaktadır. Hurûflikte harf ve rakamlar varlığı (özellikle insanı), ibadetleri, kutsal kitapları ve yaratıcıyı kapsayacak biçimde kullanılarak her türlü şey 28 ve 32 harfle açıklanmıştır. Hurûflere göre bütün varlık öz itibarıyla *kün*'e dayandığı için esasta ses (savt), söz (kelâm) ve harfe dayanmaktadır. *Kün* (كن) ebced bakımından 70'e eşittir. Buna *kün*'ü meydana getiren iki harf de eklenince 72'ye ulaşılır ki yetmiş iki, Arap elif-bâsını meydana getiren 28 harfin eczâlarındaki harf sayısına eşittir. Ayrıca *kün*, kâf-nûn (كف نون) olarak bast edilip mükerrer "nûn" harfi tek sayılırsa beş harf elde edilmiş olur. "Fe" ve "nûn"un iki noktasıyla birlikte ise yedi sayısı elde edilir. Yedi, insanın doğuştan getirdiği yüzündeki iki kaş, dört kirpik ve bir saç'tan müteşekkil *hutût-ı ümmiyye* denen hatlara işaretler ki bu, anâsır-ı erba'a yani dört unsurla çarpılırsa 28 ortaya

¹ Ece Ayhan'ın bu bağlamdaki şiirlerinden Mektup Nadajlıdır Dom, Bir Mektup Kurşunkalem, Kapaklı Saat, Deniz Kıyısında Bir Otağ, Marmara Şehzadeleri, Olamaz, Padişah ve Aslan için sırasıyla bkz. (Ece Ayhan, 1994: 63, 65, 116, 117, 118, 122, 123).

² *Ağulu Çiçekler*'in metni bu makalenin sonunda ek olarak sunulmuştur.

çıkar (Gölpınarlı, 1932: 143). O hâlde eşyayı meydana getiren Hakk'ın kelâm-ı kadîmi olan *kün*, 28 İlâhî hat izasındadır. Nesîmî'nin *Mukaddimetü'l-Hakâyık*'ında *kün*'ün eşyâ ve yaratıcıyla bağlantısı şöyle anlatılmıştır:

Kelime-i *kündür* ki kâf ile nûndur. Ve kâf [u] nûn Hazret-i Ehadiyyetün kelâm-ı kadîmidür ki Hak Te'âlânun 'aynıdır ve eşyâ kâf u nûnun 'aynıdır. Pes lâzım geldi ki cemî'-i eşyâ kelime ve kelâm olalar. Anun için ki eşyânun aslı kelime ve kelâmdur, sâbit oldı ki fer' [bir şeyin parçası] aslun 'aynıdır ve eşyâ kâf u nûndur (Nesîmî, 2014: 71).

Nüzhet Erman'ın şiirinde geçen, *Varsa yoksa: Harf, şekil ve rakam*, dizesiyle örtüşecek bir şekilde Hurûfler semavî kitaplar, her türlü ilim, tüm eşyanın ismi, peygamber ve meleklerin sözleri gibi bütün unsurların 32 harften teşekkül ettiğini belirtip bu iddialarını: "Ve alleme Âdeme'l-esmâ'e küllühâ / *Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti.* (Bakara, 2/31)" ayetine isnad etmektedir. Hurûfî düşünceye göre *Âdem'e öğretilen bütün isimler* 32 kelime-yi İlâhî'den ibarettir. Bu iddia ayrıca Hurûfler tarafından matematiksel olarak da ispata çalışılarak ayetteki *esmâ'e küllühâ*'nın (الْأَسْمَاءُ كُلُّهَا) her bir harfinin bast edilmesi durumunda 32 harfe ulaşılacağı belirtilmiştir (Usluer, 2009: 312-313). Dolayısıyla Hurûflere göre Allah'ın Âdem'e öğrettiği bütün isimler otuz iki kelime-yi İlâhî'den teşekkül etmektedir. Mevcûdâtın otuz iki harften meydana gelerek kâinâtın bu harflerle ayakta durduğu Hurûfî şairlerden Misâlî (Gülbaba) tarafından:

Otuz iki harfdür asl-ı cihân
K'olmuş ol eşyâ derûnında nihân

Lîk bunların kıyâmıdır hurûf
Anlar isen Hakdan oldun feylesof

Anlar iledür kıyâm-ı kâ'inât
K'oldurur zâhir sıfat bâtında zât

(Huart, 1909: 227)

beyitleriyle dile getirilmiştir. Hurûflikte harflerin rakamsal değeri yanında "şekil"leri de önemli görülerek şekil açısından harfler düz, kıvrık (eğri) ve dairesel olmak üzere üçe ayrılmış; bu üç şekil insanın kıyamdaki hâli olan elif (ا), rûkûdaki hâli olan dâl (د) ve secdedeki hâli olan mîm (م) harfine benzetilmiştir. Âdem lafzı düz, kıvrık ve dairesel olmak üzere bütün harfleri bünyesinde barındırdığından, insan, şekil açısından bütün harfleri kendinde toplamıştır. Bu yönüyle insan elif, lâm ve he (ا ل ه) olmak üzere düz, kıvrık ve dairesel harfleri kendinde cem' eden Allâh (الله) ismiyle özdeşdir. Bunun yanında insanın yüzü ve ağzı *he* (ه), kulakları *fe* (ف), gözleri *dât* (ض), burnu *ti* (ط), kaşları *nûn*, *ye* ve *be* (ن ي ب) harflerine benzetilmiştir (Usluer, 2009: 120-193). Bütün bunlar Nüzhet Erman'ın, Hurûflerin gözünde her şeyin "harf, rakam ve şekil"den ibaret olduğu yönündeki dizesiyle uyumludur.

Şair Erman'ın:

Üstelik, bununla kalmaz,
Geçerli değer yargılarının da
Üstüne üstüne yürür

HIKMET - АКАДЕМИК - ИСКУССТВО

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI

YIL 6, ARALIK 2020

ISSN: 2458 - 8636

şeklindeki dizelerindeyse Hurûflerin, İslâm'ın temel rükünlerine getirdikleri aykırı tevellere gönderme yapılmaktadır. Hurûfler, Cenâb-ı Hakk'ın tıpkı zâtı gibi isminin de ezeli olduğunu belirterek yaratıcının ism-i zâtının "Allâh" olduğunu iddia etmiştir. Allâh (الله) ismi (ا ل ل ل ا ل ا ل ا ل ا ل ا ل ا ل) olmak üzere beş harften meydana gelmekte ve bu beş harfin eczâsında toplam 14 harf bulunmaktadır. 14 harf, hem Kur'ân-ı Kerîm'deki mukattaât harfleri hem de Âdem'in yüzündeki İlâhî hatlar adedince. İnsanın (Âdem'in) yüzündeki hatlarla *Allâh* lafzının eşit olması, zât'ın ezeli ismi olan Allâh'ın insan yüzünde tecelli ettiği anlamına gelmektedir. Hurûfler, *ismi müsemmanın aynısı* kabul ettiklerinden insanın üzerine sadece zât'ın ezeli ismi olan Allâh'ın değil, zât'ın bizzat kendinin de yansıdığına inanmaktadır. Şu durumda Ehl-i Sünnet'e göre her türlü bilgi, his, tenzih ve teşbihten uzak tutulan Hakk'ın zâtı insanla [ve bütün eşyayla] birleştirilmektedir. Bu da Hakk'ın insana *hulûlü* anlamına gelip tevhid inancına aykırıdır.

Hurûflikte insanı [ve eşyayı] zât'ın aynı olarak gösteren tevellere biri de otuz iki kelime-yi İlâhî'den mürekkep kabul edilen kelâm-ı kadîmin zât'ın aynı olarak düşünülmesidir. Kelâm-mütekellimden, sıfat-mevsûftan ayrı düşünülmediği için 32 kelime-yi İlâhî'ye dayanan eşya, yaratıcının zâtının aynı olmaktadır (Nesîmî, 2014: 64-65). Hurûflerin bu tür tevellere göre yine İlâhî bir kökeni vardır. Hurûflerin Hz. Peygamber'e isnâd ettikleri bir hadis-i şerife göre Miraç'ta Hz. Muhammed yaratıcıyı yüzünde tüy bitmemiş bir genç suretinde görmüştür. Hz. Peygamber'e *emred* suretinde kendini gösteren Hakk'ın yüzünde iki kaş, dört kirpik ve bir saç olmak üzere 7 ümmî hat bulunmaktadır (Nesîmî, 2014: 75).

Namaz, oruç, hac, kelime-i şahadet, kelime-i tevhid ve daha birçok konuya Hurûfler aykırı yorumlar getirmiş; Nüzhet Erman'ın tabiri ile "geçerli değer yargılarının üstüne üstüne" yürümüştür. Sözgelisi Hurûfî düşünceye göre namazın ilk önce elli vakit olarak emrolunmasının sebebi 28 harfe tekabül eden Âdem'in yüzündeki hatların 22 noktasıyla birlikte elli sayısına ulaşmasıdır. Namazın elli vakit olarak farz kılınması insanın yüzündeki hatların ne derece önemli olduğunun işaretidir. Beş vakte indirilmesinin nedeniyse Allâh lafzının beş harften meydana gelmesi ve Hurûfliğin kurucusu Fazlullâh-ı Hurûfî'yi işaret eden *Fazl*'in (فضل) harf ve noktaları toplamının beş etmesidir (Usluer, 2009: 445-446, 450).

Nüzhet Erman'ın *Ağulu Çiçekler*'inde:

Boşuna mı bunca nokta, çizgi ve delik
Bakmasını bilen, o an görür,
Anlamlı insan yüzü, Tanrı'nın, tam
Ve çok yönlü bir aynası olsa gerek!
Der ve savını sürdürür

şeklindeki dizelerle de insan yüzündeki hat (çizgi) ve deliklerin bir anlamı olduğu vurgulanmaktadır. İster hat, ister nokta, isterse delik olsun buradaki temel hedef yedi ya da sekiz sayısına ulaşmak, oradan da bu sayıları anâsır-ı erba'adan kinayeye dört ile çarpıp 28 ve 32'ye ulaştırmaktır. Zira Hurûflere göre Kur'ân da dâhil bütün semavî kitaplar, bütün eşya ve Hakk'ın zâtı 32 kelime-yi İlâhî'den müteşekkildir. İnsanın yüzü, el ve ayakları, dişleri, kemik ve sinirleri gibi uzuvlarında 28 ve 32'nin yazılı

olması onu sıradanlıktan kurtarıp kutsallaştırmaktadır. İnsan, Hakk'ın öz letafeti olan 28 ve 32 kelime üzerine yaratıldığı için Hakk'ın tam ve çok yönlü bir aynası olmaktadır. Bu durum Hurûfî bir şair tarafından:

Bu Âdem hilkatidür zâta mir'ât

Nazar kıl kim göresin anda zerrât

(Mecmua, Osman Ergin, 1549: 15a)

beytiyle, Refî'î tarafından da:

Ya'ni Âdem mazharıdur zâtınun

Sırrını vechinde âyâtınun

Oldı eşyâ mazhar-ı zât-ı Hudâ

Lîkin Âdemdür kamuya pîşvâ

(Refî'î, 185: 213b; Usluer, 2019: 121-122)

mısralarıyla ifade edilmektedir. Nüzhet Erman'ın:

Candan cana, cisimden cisime geçerek

Yaşar gider gizli hikmet kaybolmaz

şeklindeki dizeleriyle de bazı kaynakların işaret ettiği üzere Hurûflükteki *tenâsüh* ve genelde onunla iç içe anılan *hulûle* işaret edilmektedir.

1. Hurûflük Ateşinde Kavrulan İrânlı Bir Vâiz

Ağulu Çiçekler'in ilk bölümünde hulûle inandığı ve [muhtemelen] Hurûflük propagandası yaptığı gerekçesiyle öldürülen "Fazıl Tebrizî"³ ile beraber *Şakâyık*'ta bu olayı nakleden Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 1561), dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmed (salt. 1451-1481), Vezir Mahmud Paşa (ö. 1474) ve Şeyhülislâm Fahrreddîn-i Acemî (ö. 1460-61?) de yer almaktadır. Bu tarihi şahsiyetlerden maktûl Hurûfî(ler) ve on(lar)a sarayın kapılarını açan Fatih Sultan Mehmed dışındakiler Erman'ın şiirinde tamamen tenkit ve tahkirle anılmaktadır. Ancak bunlara karşı takınılan bu düşmanca tavrın nadiren görülüp sadece *Ağulu Çiçekler*'e özgü olduğunu söylemek zordur. Zira Cumhuriyet'le birlikte Osmanlı Devleti'nde zendeka ve ilhâd nedeniyle idam edilenleri "şehid ve mağdur", onları yargılayanları "zalim ve gaddar", devletiyse "zorba" gösteren örneklerden bahsetmek mümkündür. Aslında bu yaklaşımı sadece Cumhuriyet Dönemi'ne hasretmek de doğru değildir. Çünkü Molla Kâbız ve Nadajlı Sarı Abdurrahman Efendi'nin yargılanma sahnelerine ilişkin kayıtlar ve idam edilenlerin ardından oluşturulan yüceltici menkıbelere bakılacak olursa Osmanlı'nın kendi içinde de bu türden eleştirilerin olduğu görülecektir. Sözgelimi Nadajlı'nın infazını nakleden "*Nadazlı Menkıbesidür*" adlı Nâimâ Tarihi kaynaklı bir metinde yer alan: "*Bu bir acîb menkıbedür [ki] Abdurrahmân Efendi'yi Es'ad Efendi ilmen iskât idemeyüp cebren şehîd itdürüp bir acâ'ib kazıyyedür* (Osman Ergin, 832: 60a)."

³ Hurûflük ithamıyla idam edilen kişi, Nüzhet Erman'ın şiirinde *Fazıl Tebrizî* olarak gösterilse de bu bilgi hatalıdır. Makalenin ilerleyen satırlarında bu konu ele alınacaktır. Ayrıca Erman'ın şiirinde bu ismin imlâsıyla ilgili de problem vardır. Normalde Fazl-ı Tebrîzî şeklinde yazılması gereken bu isim, şair tarafından Türkçeleştirilerek *Fazıl Tebrizî* şeklinde yazılmıştır. Çalışmamızda şiire yapılan göndermelerde şairin tercih ettiği imlâya müdahale edilmeyip *Fazıl Tebrizî* şekli, bunun haricindeyse orijinal imlâ olan Fazl-ı Tebrîzî biçimi tercih edilmiştir.

şeklindeki kayıt, Nadajlı'nın ilhâd suçundan ziyade dönemin Anadolu Kazaskeri Esad Efendi'nin hasetliği sebebiyle idam edildiğini öne sürmektedir. Benzeri durumların Nesîmî, Hamza Bâlî, Pîr Aliyy-i Aksarayî ve Şeyh İsmâîl-i Maşûkî gibi şahsiyetler özelinde de dile getirildiği bilinmektedir.⁴ Dolayısıyla *Ağulu Çiçekler*'deki bu bakış açısının tarihsel bir kökü de vardır. Nüzhet Erman'ın Taşköprizâde, Mahmud Paşa ve Fahreddîn-i Acemî'ye gösterdiği tepkinin bir benzerini, Yunus Emre'ye dair fetvası nedeniyle Ebussuûd Efendi'ye de gösterdiğini, şairin *Ebussuut Efendi* adlı şiirindeki:

Hoşgörüden nasibi noksanmış demek
Ki kara çalmak istemiş apak Yunus'a bile kara
Bunca güdümlü fetvadan sonra,
Efendi Hazretlerini gel de sen akla

(Dağlar, 2015: 149)

dizelerinden anlıyoruz. Bununla beraber *Ağulu Çiçekler*'de Fatih Sultan Mehmed'e karşı aynı tavır takılmamış; hatta Sultan Fatih, Hurûflerin cezalandırılmasından sorumlu dahi tutulmamıştır.⁵ Her ne kadar Erman'ın diğer şiirlerinde de Osmanlı sultanları için lanete varacak boyutta bir tahkire rastlanmasa da *Ağulu Çiçekler*'de Sultan Fatih'in tamamen bu olaydan tecrit edilmesi ilginçtir. Bunda muhtemelen Sultan'ın Hurûflere sarayın kapılarını açması etkili olmuştur. Nüzhet Erman özelinde olmamak kaydıyla, II. Mehmed hakkında fısıltı düzeyinde dile getirilen Bektaşîliğe meyli olduğu şeklindeki iddialar⁶ sünnî ulemâya karşı hakaret (lanet) boyutuna varan bu tür saldırıların sultana yönlenmesini engellemiş olmalıdır.

Ağulu Çiçekler'de Nüzhet Erman'ın tahkirlerine uğrayan ilk kişi *Şakâyıku'n-Numâniyye*'sinde olayı nakleden Taşköprizâde Ahmed Efendi'dir. Meşhur tabakat kitabı *Şakâyık*'ı, "tarihi tersine yontan, nalıncı keseri" olmakla itham eden Erman'a göre Taşköprizâde, kendi devrinden çok laf, çok tartışma götüren bazı kesitler vermiş *sözde bir tarihçi*dir. Anlattığı hikâyeler yavan ve duygusuzdur. Üstelik sayısız olay ve gerçeği de sudan sıradan öykülerle geçiştirmektedir. Hoşgörüsüzdür, tarih biliminden nasibi azdır. *Ağulu Çiçekler*'in birkaç yerinde Taşköprizâde'yi işaretten kullanılan *Hazret* tabiriye alışlagelmişin dışında Taşköprizâde'yi yüceltmek için değil yermek için kullanılmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi karşıt ideolojisinin

⁴ Nesîmî'nin Gelibolulu Âlî Tezkiresi'nde anlatılan idam sahnesinde de benzeri bir örnek söz konusudur. Tezkirede Nesîmî, canını feda etmekten sakınmayan bir yiğit şeklinde tasvir edilirken idamı için fetva veren müftü hesapçı ve ikiyüzlü olarak anlatılmaktadır (İsen, 1994: 121).

⁵ *Ağulu Çiçekler*'de, Hurûflere teveccüh gösterip onları sarayına yerleştiren Sultan Fatih, "yüce ve tertemiz gönüllü" şeklinde tasvir edilmiş ve Hurûfi elebaşısının öldürülmesinde kendisine hiçbir sorumluluk yüklenmemiştir (Erman, 1996: 26-27). Fatih'in Hurûflere gösterdiği bu teveccüh, Ahmet Yaşar Ocak tarafından, kandırılarak onların fikirlerine meyletmesi şeklinde değil, Hurûflerin fikirlerinin arka planını öğrenmek için kasıtlı yapılmış bir hareket şeklinde yorumlanmıştır (Ocak, 2013: 154).

⁶ Teyide muhtaç bu bilginin kaynaklarından biri John Kingsley Birge'nin *Bektaşilik Tarihi*'dir. Fatih'in kendi Bektaşî-meşrepliğini ulemâdan gizlemek için Hurûflerin idamına ses çıkarmadığı şeklindeki bu kayıt Birge'de şöyledir: Diğer tarikatların kendi zikirlerine ziyaretçi kabul etmelerine karşın, Bektaşî aynicem'i kesinlikle gizli tutulmuştur. Tarikat kendi gizliliğini sağlayamamış olsaydı, II. Mehmet gibi kararlı bir hükümdarın dahi kendi iradesine karşın en azından kısmen inandığı öğretmenleri [kasıt Edirne'deki saraya yerleşen Hurûfler olsa gerektir] diri diri yakılmak üzere ellerine teslim ettiği ulemanın bu denli güçlü olduğu bir ortamda yaşamını sürdüremezdi (Birge, 1991: 180; Usluer, 2009: 25).

Taşköprizâde gibilere iyi bir gözle bakmadığı da bilinmektedir.⁷ Bu bağlamda *Ağulu Çiçekler*'de Taşköprizâde'ye getirilen eleştirilerin bu karşıt ideolojisinin elinde daha düşmanca bir şekle büründüğünü aşağıdaki cümlelerden anlamak mümkündür:

Hemen belirtelim ki bu çevirilerdeki –çeviriden kasıt *Şakâyık*'ın Mecdî tercümesidir– suçlayıcı üslubun sahibi, eserlerin yazarları olan Osmanlı tarihçileridir. Bırakın yargıç gibi davranmalarını, bir savcı gibi bile davranamayan bu kişiler, anlattıkları kişilere açıkça hasımdırlar. Siyasal uyum içinde oldukları kişileri ise övgü yağmuruna tutmaktadırlar (Zelyut, 1986: 130).⁸

Nüzhet Erman, *Ağulu Çiçekler*'in ilk bölümünde Hurûfliğe dair genel bir giriş yaptıktan sonra düşünceleri nedeniyle bâtinîlik ateşinde kavru lan *Hurûfînin*, *Şakâyık*'taki tabirle, garip hikâyesini nakletmeye başlamaktadır. Ancak Erman'ın şiiri ve Zelyut'un incelemesinde geçtiği üzere zendeka ve ilhâd ithamıyla Edirne'de idam edilen kişi *Fazıl Tebrizî* değildir. Gerçi vakanın anlatıldığı birincil kaynak *Şakâyık*'ta “Fazl-ı Tebrîzî” şeklinde geçen biri vardır ve Fazıl Tebrizî ismi muhtemelen bundan bozmadır. Fakat kaynaklardaki Fazl-ı Tebrîzî isminin, idam edilen Hurûfî'ye değil, Fazlullâh-ı Tebrîzî nisbesiyle de anılan Hurûfliğin kurucusu Fazlullâh-ı Hurûfî'ye (ö. 1394) gönderme yaptığı çok açıktır. Dolayısıyla Edirne'deki *Yeni Cami'nin* avlusunda öldürülen şahıs Fazl-ı Tebrîzî yahut Erman'ın şiirindeki şekliyle Fazıl Tebrizî değil, Hurûflik dâîlerinden kimliği meçhul biridir. Zaten gerek *Şakâyık*'ın Arapça aslı, gerekse bunun Mecdî tarafından yapılan tercümesinde idam edilen bu kişinin Fazl-ı Tebrîzî olmadığı kesin bir şekilde ifade edilmektedir.⁹

Bunun yanında *Ağulu Çiçekler*'de Fazıl Tebrizî isminin yanı sıra, olayın gerçekleştiği yıl olarak verilen 1460 ve Fahreddîn-i Acemî'yle işbirliği içinde gösterilen Vezir Mahmud Paşa ismi de teyide muhtaçtır. Şairin 1460'ı neye dayanarak verdiğini bilemiyoruz. Zira olayın nakledildiği birincil kaynak durumundaki *Şakâyık*'ta böyle bir bilgi mevcut değil. Üstelik vaka Edirne'de yaşanmışken 1460'ta payitaht İstanbul'a taşınalı yıllar olmuş. Ayrıca Erman'ın verdiği 1460 yılı, ömrünün son demlerini yaşayan Fahreddîn-i Acemî'nin şeyhülislâmlık dönemiyle uyumlu olmasına rağmen, olay esnasında *Şakâyık*'ta “vezir” olarak zikredilen Mahmud

⁷ Söz gelimi İkinci Yeni'nin katı muhaliflerinden olan Ece Ayhan, devletçi refleks gösteren kesimleri yermek için kullandığı “sarı” sıfatını, “Sarışın Osmanlı tarihçileri” demek suretiyle Osmanlı tarih yazarları için de kullanarak onları aşağılamaktadır (Ece Ayhan, 1994: 135).

⁸ Zelyut aynı kitabının bir üst sayfasında Sultan Fatih'in, katı Osmanlı sistemi karşısında acizliğini vurgulamak suretiyle, Hurûflilerin öldürülmesindeki temel sorumluluğun Ehl-i Sünnet âlimlerinde olduğunu belirtmektedir. Zelyut'a göre Osmanlı, yarattığı katı kurallar nedeniyle öyle bir sistem inşa etmiştir ki bu sistem karşısında padişahların bile boyunları kıldan incedir. Sultanların en güçlü olduğu dönemler olan 15 ve 16'ncı yüzyıllarda dahi bu sistem bütün gücüyle ortadadır. Öyle ki Fatih'in, kendi sarayında ağırladığı misafirini elinden alacak bir âlimi azarlama gücü dahi yoktur (Zelyut, 1986: 29-130).

⁹ *Şakâyık*'ın Arapça aslında bu kişinin Fazlullâh'ın yolunda gidenlerden biri olduğu belirtilip ismi zikredilmezken Mecdî'de Fazl-ı Tebrîzî'ye tâbi Hurûflilerin reisi olduğu vurgulanıp hiçbir şekilde ismi ve kimliğinden bahsedilmemektedir:

“Anlatıldığına göre sapık Hurûfî taraftarlarının elebaşı Fazlullah et-Tebrizî'nin bağlılarından biri Sultan Mehmed Han'ın hizmetine girme şerefine erişmişti.” (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 114)

“Mervîdür ki tâ'ife-yi Hurûfiyye-yi dâlle-yi mudillenün re'îs-i pür-telbîsi Fazl-ı Tebrîzî'nün etbâ'-ı dalâlet-itibâ'ından ba'z-ı mülâ'ane-yi mâlâya'nî Sultân Mehmed Han ibn Murâd Han Hazretlerinin hizmetlerine vâsıl olup kemâl-i iltifâtlarına karîn ü rehîn oldılar.” (Mecdî, 1989: 82)

Konuya ilişkin diğer bir kaynak olan *İlmîyye Salnâme*'sindeyse Edirne idam edilen kişinin Fazlullâh-ı Hurûfî'nin müridlerinden biri olduğu net biçimde anlaşılmaktadır:

“Bu sıralarda Hurûfiyye tâ'ifesinden Fazl-ı Tebrîzî'nün felsefesi pek ziyâde revâcda idi. Hazret-i Fâtih de bu tâ'ife meyl etmiş, hattâ Fazl-ı Tebrîzî'nün etbâ'ından ba'zılarını Sarây-ı Hümâyûna kabûl eylemişti.” (İlmîyye Sâlnâmesi, 1334: 327).

Paşa'nın bulunduğu makamla çelişiyor. Çünkü Mahmud Paşa 1460'ta vezirlik değil sadrazamlık makamında bulunuyor.

Erman'ın *Ağulu Çiçekler*'de zikrettiği 1460 yılında başka bir *Hurûfî vakası* olmuş mudur bilemiyoruz. Fakat Halil İnalıcık'ın belirttiğine göre Sultan Mehmed'in, babası tarafından çocuk denecek yaşta tahta çıkarıldığı dönemde Haçlı tehdidi ve Paşalar arasındaki iç çekişmelerin körüklediği buhranı fırsat bilen Hurûfler, Eylül 1444'te pâyitaht Edirne'de kanlı bir ayaklanmaya teşebbüs etmiştir (İnalıcık, 1954: 36-37; İnalıcık, 2003: 396). İnalıcık tarafından zikredilen bu olayın detaylarına ilk olarak Franz Babinger dikkat çekmiştir. Babinger, *Cronaca Zancaruola* adlı bir İtalyan kaynağında nakledilen bir olayla *Şakâyık*'ta anlatılan Edirne *Yeni Cami*'de Hurûflerin öldürülmesi olayı arasında bağlantı kurmuş ve aslında bu ikisinin aynı olaylar olduğunu tespit etmiştir. Babinger'in biri makale diğeri kitap olmak üzere iki ayrı çalışmasında karşımıza çıkan bu Hurûfî hadisesi, İtalyan kaynak *Cronaca Zancaruola*'da, İranlı bir vaizin vaazlarında hararetle Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğunu iddia ettiği için Edirne'de idam edildiği şeklinde nakledilmiştir (Babinger, 1950: 244-248; Imber, 1990: 59; Ocak, 2013: 281).¹⁰ Babinger'in kitabındaysa –muhtemelen İtalyan kaynakla *Şakâyık* harmanlanarak – vaka şöyle aktarılmaktadır:

1444 yılı yazı sonunda Edirne'de halkı kargaşa ve paniğe sürükleyen tuhaf olaylar olmaktadır. Eylül ayında İran'dan gelerek kendisini Hurûfîlik taraftarlarının elçisi olarak tanıtan dinî bir fanatik, halktan epeyce yandaş toplamıştır. Acem'in başkentte serbestçe fikirlerini yayması, muhafazakârları rahatsız etmiştir. Sultan Mehmed Çelebi, onun öğretilerine ilgi duyarak hem onu hem de pek çok yandaşını kişisel koruma altına almıştır. Fakat kendisi de Acem olan Müfti Fahreddin bu durumun bir rezalet olduğunu düşünmektedir. Şehirde ilk günlerden itibaren binlerce taraftar toplayan bu sapkına karşı harekete geçmeye karar veren Müfti, sadrazamla görüşmüştür. Sadrazam Halil Paşa, ağzından laf almak için derviş evine davet edip fikirlerine ilgi duymuş gibi gözükerek onu konuşturmaya çalışırken evinin bir köşesine gizlediği Fahreddin'in bütün konuşmaları dinlemesini sağlamıştır. [Acem] Derviş, Müfti'den habersiz fikirlerini anlatmayı sürdürürken söylediği sapkınca şeylere dayanamayan Müfti saklandığı yerden çıkarak öfkeyle üstüne atılmış, sapkın derviş kurtulmayı başarıp sultanın sarayına kaçmaya başlayınca da peşinden takip etmiştir. Neticede Fatih, önceden koruduğu bu adamı Müfti'ye teslim etmek zorunda kalmıştır (Babinger, 2003: 49-50).

Babinger'in naklettiği bu olayla *Şakâyık*'taki anekdot arasında dikkat çekici birkaç fark vardır: 1) *Şakâyık*'ta adı geçen Vezir Mahmud Paşa'nın¹¹ yerini Babinger'de Çandarlı Halil Paşa (ö. 1453) almaktadır. 2) *Şakâyık*'ta Mahmud Paşa, Sultan Fatih'ten çekindiği için Hurûflerin faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı Müfti Fahreddin-i Acemî'ye bildirirken Babinger'de Müfti Fahreddin, bu rahatsızlığını Çandarlı'ya bildirmektedir. 3) İtalyan kaynakta, Hurûfî elebaşının vaazlarında Hz. İsa'nın Hz. Muhammed üstünlüğünü iddia etmesi nedeniyle idam edildiği aktarılırken *Şakâyık*'ta Hurûfî elebaşının suçu *hulûl* olarak belirtilmektedir.

¹⁰ Franz Babinger'in makalesindeki ilgili yerleri bizim için tercüme eden Almanca Öğretmeni Selen Göknaç Yayla ve Dr. Kemal Yayla'ya teşekkür ederiz.

¹¹ Fahreddin-i Acemî'nin tercüme-yi hâlini veren *İlmiyye Sâlnâmesi*, *Şakâyık*'ı büyük ölçüde tekrarlamakla birlikte Mahmud Paşa'yı vezir olarak değil sadrazam olarak göstermektedir (İlmiyye Sâlnâmesi, 1334: 327).

Babinger'in tespiti ışığında Edirne'de bahsi geçen Hurûfî ayaklanmasının, Fatih'in çocuk yaşta tahta çıktığı 1444 yılı yazının sonundaki kaotik dönemde gerçekleştiği ağırlık kazanmakta ve bazı metinlerde vezir bazılarındaysa sadrazam şeklinde geçen Mahmud Paşa'nın olayla herhangi bir ilgisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan on iki yaşında bir çocuğun, arka planını bilmediğinden Hurûflerin fikirlerine meyletme ihtimali, İstanbul'u fethetmiş entelektüel bir gence göre daha yüksektir. Fatih'in şeyhülislâm ve sadrazama [yahut vezire] ses çıkaramama nedenini de bu çerçevede düşünmek daha mantıklı olacaktır.

Babinger'in bu tahlili dışında *Şakâyıık*'taki hikâyede göze çarpan isim ve dönem karışıklığı için bir ihtimal daha söz konusudur. Halil İnalçık'ın vurguladığı üzere Fatih'in lalalarından Kassâbzâde Mahmud Bey ile Sadrazam Mahmud Paşa bazı kaynaklarda birbirine karıştırılmaktadır (İnalçık, 1954: 37). Dolayısıyla zayıf da olsa *Şakâyıık*'ta ismi geçen kişinin Mahmud Paşa değil Fatih'in lalası Kassâbzâde Mahmud Bey olma ihtimali söz konusudur. Bu küçük ihtimal, Hurûfî ayaklanmasının gerçekleştiği düşünülen 1444 yılıyla da çelişik değildir.

Tüm bunların ışığında Nüzhet Erman'ın şiirine gölgesi düşen "Hurûfî"nin portresiyle ilgili genel olarak şunları söylemek mümkündür: 1) İsmi ve kimliği meçhul olup köken bakımından Acem olduğu 2) Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğunu iddia ederek Edirne'de hararetli vaazlar verdiği 3) Kısa sürede şehirden etrafına birçok taraftar (mürid) topladığı 4) Varna Savaşı'nın hemen arefesinde şehir çalkalanırken kaostan istifade edip isyana kalkıştığı 5) Hulûle inandığı 6) Edirne Yeni Cami'de idam edilip taraftarlarıyla birlikte öfkeli bir kalabalık önünde cesetlerinin yakıldığı. Netice olarak *Ağulu Çiçekler*'in ilk solgun gülü olan Fazl-ı Tebrîzî tarikindeki Hurûfînin profili genel hatlarla böyledir. Kanaatimizce bunlardan bir ve altı dışındaki tüm maddeler Hurûflerin idamı için köşe taşı vazifesi görmüş olmalıdır.

Bu genel çerçeveden sonra Nüzhet Erman'ın şiirini okumaya devam edebiliriz. Erman, *Ağulu Çiçekler*'de Fazl Tebrîzî diye andığı bu isimsiz kahramanını *gönül zengini bir fıkara* olarak görüp onu derisi yüzülen Nesîmî ve idam edilen Fazlullâh-ı Esterabâdî'yle aynı düzlemde değerlendirmektedir. İlave olarak *Ağulu Çiçekler*'in:

Fatih Sultan Mehmet gibi bir Han'ın
Yüce gönlünü insan sevgisiyle doldurmak
(...)
Halk denen kalabalık sevgiden ne anlar¹²

şeklindeki mısralarından şairin, Hurûfleri gönüllere insan sevgisi doldurmaya çalışan kişiler olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak Hurûflerin anatomik açıdan insana verdikleri değeri, sığ bir Hümanizm algısıyla insan sevgisi olarak yorumlamak, her şeyden önce Hurûflerin canları pahasına vermek istedikleri mesajın önüne geçmek demektir. Zira Hurûflikte insanın önemi el, ayak, yüz, diş, parmak, kemik ve sinir gibi uzuvlara yansıyan 28 ve 32 kelime-i İlâhî nedeniyledir. İnsan buna istinaden özde Hakk'ın ayrılmaz bir parçası kabul edilmiştir. Bununla birlikte insanın yüceltildiği tek öğretisi Hurûflik değildir. Vahdet-i vücûdular insanı, Allah'ın esmâ-i

¹² Bu mısradaki *halk* tabiriyle muhtemelen Yeni Cami avlusunda toplanarak Hurûflerin cesetlerinin yakılacağı ateş için odun taşıyan öfkeli kalabalık kastedilmektedir ki Babinger'in kullandığı bir kaynağa göre bunlar müftü dâhil iki bin civarı, diğer bir kaynağa göreyse yedi bin civarındadır. Şair Erman, "halk denen kalabalık" diyerek andığı bu kişileri yüreklere insan sevgisi aşılamaaya çalışan *Hurûfî canlara* sahip çıkmamakla suçluyor.

hüs-nâsının tecelligâhı olması nedeniyle yüceltirken taşkın bir vahdet algısına sahip vahdet-i mevcûdular [sözgelimi Bayramî-Melâmîleri] insanda Hakk'ı, Hak'ta insanı temaşa ettikleri için insana büyük bir kutsiyet atfetmektedir. Netice olarak Hurûflerin Fatih'in gönlünü insan sevgisiyle doldurması meselesinin Hurûfliğin tarihsel arka planıyla bağı yoktur. Diğer taraftan Edirne'deki örnekte olduğu gibi, özellikle Fazlullâh'ın idamından sonra kalkıştıkları kanlı isyanlar, Hurûflerin çok da insan sevgisi aşılama gibi kaygıları olmadığını basit bir göstergesidir.¹³

Şiirin *Hurûfî* adlı bölümüne yansıyan uzun Taşkoprizâde tenkitlerinden sonra şair sözü olayın doğrudan muhatabı Fahreddîn-i Acemî ve Mahmud Paşa'ya getirip "gayretli" ve "övülmeye değer" sıfatlarıyla onları övermiş gibi yaparak tenkit ediyor. Zira şaire göre bunların yaptıkları hiç de övgüye layık olmayıp gayret edilecek bir iş değildir. Erman:

Düşünce eşit suç, sonuç ölüm

Adalet mi bu? Eziyet bu halka, bu halka zulüm

mısralarından anlaşılacağı üzere Hurûflerin idamı meselesini sadece ifade hürriyeti bağlamında ele alarak *fkara* olarak andığı bu kişileri idam etmenin halka zulmetmekten başka bir şey olmadığını belirtiyor. *Ağulu Çiçekler*'de Fahreddîn-i Acemî'nin, Hurûflerin yakılacağı ateşi harlamak için ıslak odunlara üfleme sahnesi *Şakâyık*'ta olduğu gibi ondaki din gayretinin altını çizmek için değil, şeyhülislâmın vahşiliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Benzeri şekilde Erman'ın şiirinde ateşi harlayan şeyhülislâmın sakalının tutuştuğuna dair sahnenin de Fahreddîn-i Acemî'nin din gayretiyle hiçbir ilgisi yoktur. Muhtemelen burada şeyhülislâmın düşüğü komik durum resmedilmeye çalışılmıştır. Sakalı tutuşan şeyhülislâmın durumuyla derisi yüzülürken parmağına Nesîmî'nin kanı sıçrayan müftünün durumu kara mizah açısından birbirini hatırlatmaktadır.

2. Zındıklıkla Suçlanan Keskin Zekâlî Bir Müderris

Ağulu Çiçekler'in ikinci bölümü Molla Lutffî'nin, Şeyh Vefâ Zaviyesinde talebelere *Sahîh-i Buhârî* naklederken anlattığı namazın huşûyla kılınmasına dair bir hikâyeyle başlamaktadır. Taşkoprizâde'nin kendi amcası Molla Kıvâmeddîn'e dayandırdığı bu hikâye Erman'ın şiirinin önemli bir parçasını oluşturup *Şakâyık*'ta şöyle nakledilmektedir:

Amcam [Molla Kıvâmeddîn] şöyle anlatırdı: Ondan ders okurken Buhârî'den hadis naklederdi. Kitabı açtığında gözyaşları kitabın üzerine düşerdi. Kitabı bitirene kadar da bu yaşları dinmezdi. Bir gün gözyaşları içinde şu olayı anlattı: Hz. Ali bin Ebû Tâlib bir savaşta ok yarası almıştı. Okun temreni vücudunda kalmıştı. Çıkarılırken çok acı çekiyordu. Namaza başlayana kadar bekletiler. O, namaza başlayınca da temreni çıkardılar. Fakat o, bu esnada hiçbir şey hissetmemişti (Taşkoprülüzâde, 2019: 450; Taşkoprülüzâde, 2007: 226).

Molla Kıvâmeddîn, bu hikâyenin ardından Molla Lutffî'nin gözyaşları içinde, "*Hakîkat-i hâl salât budur. Yohsa bizüm kıldugumuz amel kurı kıyâm ve inhinâdur. Anda fâ'ide yokdur.*" diyerek sözlerini tamamladığını söylüyor (Mecdî, 1989: 298). *Şakâyık*'ta

¹³ İnalçık'ın vurguladığı Edirne'deki kanlı Hurûfî ayaklanmasından daha önce Osmanlı topraklarında Hurûfler üzerinden bir tatsızlık daha yaşanmıştır. Babinger'in aktardığına göre Şeyh Bedreddîn'in Serez'de 18 Aralık 1416'da idamından birkaç hafta sonra bir Hurûflik misyoneri olan Seyyid Ali el-Ülâ [muhtemelen *Aliyyü'l-A'lâ* olarak bilinen Hurûflik dâisi budur] imparatorlukta çevirdiği kumpaslar ve askerler üstünde büyük nüfuzu nedeniyle idam edilmiştir (Babinger, 2003: 28).

nakledilen Molla Lutfî'yi idama götüren bu hadise Nüzhet Erman'ın şiirine şu şekilde yansıyor:

Bir ok saplanmış Hazreti Ali'ye
Vuruşurken...
Kırılmış üstelik, ucu böğründe kalmış!

Çıkarmak için çok uğraşmış cerrahlar ama,
Dayanamamış acısına Hazret, kötü bunalmış!

Sallana dursun kırık ok, böğründeki yarada,
Yine düzenli aptes, sürekli namaz, derken...
Zorlukla secdeye vardığı bir sırada,
Sessizce yaklaşan bir cerrah,
[Ne bir of, bu kez Hazreti Ali'de, ne bir ah!]
Oku yavaşça çekip almış!"

Bir dersinde bu öyküyü anlatarak mollalara
Sahn müderrisi Tokatlı Molla Lütfi:
Kıldığımız, kıldığımız gibi değil
Böyle olur işte [demiş],
Makbul ve yararlı namaz,
Yoksa kuru kuruya, yat kalk, doğrul eğil,
Bu namaz olmaz!
Marifet, kendini Tanrı'ya verişte!

(Erman, 1996: 30-31)

Molla Lutfî'nin yargılanması esnasında Çölmekçizâde Kemâl ve emsâli bazı incinmiş danışmendlerin, Lutfî'nin, huşû içinde kılınmayan namazı boşa yatıp kalkma olarak niteleyen bu sözünü, "*Namâz didikleri kırı kıyâm ve inhinâdur, ana ibret yokdur.*" şeklinde saptırması Molla Lutfî'yi namaza hakaret etmiş durumuna düşürmüş ve zındıklıkla ithamının zeminini oluşturmuştur. Her ne kadar Molla Lutfî kendisine izafe edilen, *câdde-yi hidâyetden hurûc idüp tarîk-i dalâlete* saptığı şeklindeki iddiaları reddedip imanının tam, din-i İslâm'ın emir ve yasaklarına itikadının sağlam olduğunu belirterek *zehr-i mürr-i ilhâd ile telh-kâm* olmadığını her fırsatta tekrarlasa da iki yüz civarındaki şahidin beyanı onun savunmasını mahkeme heyeti katında muteber kılmamıştır (Âşık Çelebi, 2010: 731; Mecdî, 1989: 297; Hoca Sadeddîn, 1279-1280: 548; Ocak, 2013: 245-246).

Nüzhet Erman, olayın birincil kaynağı olan *Şakâyık*'taki rivayetle uyumlu olarak *Ağulu Çiçekler*'de Molla Lutfî'nin sözlerini *vâki-i hâle muhâlif nakleyleyen* [yani çarpıtan] şahitleri *çürük tanık* olarak nitelemektedir. Taşköprülüzâde'nin, amcası Molla Kivâmeddîn'den aktardığına bakılacak olursa olayın şahitleri Şeyh Vefâ

Zaviyesinde Molla Lutfî'nin okuttuğu talebeler olup yukarıda da geçtiği vechile içlerinden birinin adı Çölmekçizâde Kemâl'dir. *Ağulu Çiçekler*'de geçen:

Molla böyle ve bu kadar söylemiş
Ama, yobaz takımıyla çürük tanıklar
[Ki, böylesi her devirde, her yerde çoktur!]
Buna, şu kuyruklu yalanı da ilâve eylemiş:
-Namazda bir yarar yoktur!

şeklindeki dizelerden anlaşılacağı üzere Molla Lutfî'nin sözlerini saptıran bu kişileri Nüzhet Erman yalancı şahitlikle suçlamaktadır. Molla Lutfî'nin trajik sonunda, şair Erman tarafından sorumlu görülen bir gruptan daha bahsetmek gerekiyor ki şiirde bu kesim “yobaz takımı” olarak adlandırılmıştır. Çürük tanıklar ile aynı dizede kullanılan bu tabirin kimi işaret ettiği hususunda iki olasılık akla gelmektedir. İlkine göre bu tabirle Molla Lutfî'yi yargılayan heyette olup onun zendeka ve ilhâd suçundan idamına fetva veren Hatipzâde, Molla İzârî ve Molla Ahaveyn kastedilmiş olabilir. Dönemin şeyhülislâmı Efdalzâde Molla Hamîdeddîn, idam kararına baştan sona kadar karşı çıktığı için muhtemelen Erman'dan *yobaz* damgası yemekten kurtulmuştur. *Ağulu Çiçekler*'in:

-Urun, koman, zındığa ölüm!
Bu yobazlara gelince bunlar, onun yanında
Metelik bile etmezdi, hem de kalp metelik!

Ne ödün verdi Yargı Kurulunda Hazret,
Ne de eğildi.

şeklindeki mısralarında *yobaz* kavramının *zındığa ölüm ve yargı kurulu* [yani mahkeme heyeti] tabirleriyle bir arada kullanılması *yobaz* takımıyla bahsi geçen bu üç şahsa gönderme yapılma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu üç âlimin ortak özelliği hepsinin Molla Lutfî ile hasım olmalarıdır. Fakat bunlardan Molla Ahaveyn yargılama esnasında ilk önce Molla Lutfî'nin zındıklığına ikna olmamış, ancak daha sonra -muhtemelen ikna edilerek- Hatipzâde ve Molla İzârî'nin kararına uymuştur. Molla Lutfî ile Hatipzâde arasındaki hasımlık Molla Lutfî'nin, Hatipzâde'nin kaleme aldığı eserlerle alay etmesinden kaynaklanmaktadır. Mecdî'nin *Şakâyık* tercümesine göre Hatipzâde, Molla Lutfî'nin katlinden sonra, “*el-minnetullâhi te'[âlâ] kitâbumı anun tetâvul-ı dest-i red ve nazar-ı ayn-ı i'tirâzından halâs eyledüm. Zîrâ ol kişi benüm kitâbumı tezyîf itmege togrıluپ hatâlarını yazup çizmege hâme gibi bel bağlamışdı* (Mecdî, 1989: 297-298).” demek suretiyle kişisel bir kaygıyla hareket ettiğini göstermektedir. Aynı şekilde Molla İzârî ile de Molla Lutfî'nin ilmî arenada aralarında çok ciddi çekişmelerin olduğu bilinmektedir (Ocak, 2013: 259-261).

Şiirdeki *yobaz* tabiri ikinci ihtimal olarak daha geniş bir zümreyi işaret için de kullanılmış olabilir. Zira Latîfî tezkiresinde zikredildiğine göre *aşere-yi muhabbese*¹⁴

¹⁴ Latîfî ve Sehî tezkirelerinde geçen *aşere-yi muhabbese* tabiri Şükrü Özen'e göre “on habis insan/ mide bulandıran on insan” anlamına gelmektedir. İsmail Erünsal, bu tabirin Molla Lutfî muarızları tarafından “aşere-i mübeşşere”den esinlenilerek oluşturulduğunu ve bununla takibata uğrayan Molla Lutfî'nin etrafındaki on kişinin karıştığı bir hadisenin kastedildiğini belirtmektedir. Özen ve Erünsal'a göre Molla

hadisesi patlak verdiğinde Molla Lutfi ile arasında çekişme olanlar dört bir yandan düşmanlık kılıcını bileyip amansız bir şekilde onun kanını dökmeye niyetlenmiş, en sonunda çeşitli suçlar icat ederek Molla Lutfi'nin idamına zemin hazırlamıştır (Latîfi, 2000: 483-484). Muhtemelen Erman, yobaz tabiriyle bu tür kişilere de işaret etmiş olabilir. Keskin zekâlı, sivri dilli, hazır cevap, aşırı özgüvenli, kendini beğenmiş ve karşı tarafa sataşmaktan çekinmeyen bir tip biçiminde anlatılan Molla Lutfi'nin bu yönleriyle birçok düşman kazanması işten bile olmadığından ona saldıranlar arasında birçok âlim, danişmend, vezir vs. bulunması normaldir. Sözgelimi Âşık Çelebi, Molla Lutfi'den mustarip olan zamanın vezirlerinden İskender Paşa'nın "âh bir fırsatını bulsam" diye iç geçirdiğini kaydetmektedir (Âşık Çelebi, 2010: 731).

Ağulu Çiçekler'in:

Tavlı ortamında yetişmiş Fatih Sultan Mehmet Han'ın
Görkemli ve hoşgörülü saltanatının.
Ozan, şakacı ve nüktedan.
Yürek dersen mangal gibi.
Hatır gönül dinlemez,
Lâf geldiğine koyar, hiç altta kalmaz.

şeklindeki dizelerini nasıl anlamak gereklidir? Şair Erman, tıpkı *Ağulu Çiçekler'in* ilk bölümü *Hurûfi'de* olduğu gibi, ikinci bölümünde de Fatih Sultan Mehmed'e övgüde bulunuyor. Hatta denebilir ki şiirin *Tokatlı Molla Lutfi* başlıklı bu bölümünde Molla Lutfi haricinde sadece Sultan Fatih medhiyeye anılıyor. [Buna karşın şiirde olumlu yahut olumsuz olarak Sultan Bâyezîd'den bahsedilmese de Molla Lutfi'nin idamını onayladığı için gayri-ihyârî Bâyezîd de yobaz takımına dâhil ediliyor.] Nüzhet Erman'a göre Molla Lutfi'nin ilmen bu derece donanımlı olmasında görkemli Sultan Fatih'in tavlı ortamının etkisi bulunmaktadır. Buradaki "tavlı ortam"ı geniş anlamda Fatih döneminin getirdiği fikir özgürlüğü olarak düşünmek mümkün olmakla birlikte dar anlamda Molla Lutfi'nin, Fatih Sultan Mehmed'in *hâfiz-ı kütüblüğünü* yaparken başka kütüphanelerde bulunmayan felsefe ve kelâma dair birçok nadide kitabı inceleyip kendini ilmen geliştirme imkânı bulması şeklinde yorumlamak da mümkündür. Yani Molla Lutfi hünkârın kütüphanesindeki nadide kitapların *tavlı ortamında* özellikle felsefe ve kelâm alanında kendini iyice geliştirmiştir (Ocak, 2013: 241). Âşık Çelebi tezkiresinde anlatılan, Fatih'in huzurunda Molla Lutfi ile Molla Arab

Lutfi'yi yargılayanlar arasında bulunan Molla Ahaveyn'in *Ahkâmu'z-Zındık* risalesindeki şu satırlar *aşere-yi muhabbese hadisesine* işaret etmektedir:

"Kendisini [Molla Lutfi'yi] sefih talebeden oluşan bir topluluk ve kısa akıllı câhillerden meydana gelen büyük bir kalabalık taklide başladı. Sapkınlığı güçlendi ve neredeyse insanların çoğu peşine takılır oldu. Bunun üzerine durum Sultan Bâyezîd Han'ın eşiğine arz olındı (...) Sultan hemen önce aşırı taraftarlarının, sonra da bizzat onun hapsini emretti." (Erünsal, 2004: 134-136; Özen, 2001: 47-48; Ocak, 2013: 264-265)

Molla Lutfi'nin her fırsatta mümin ve Müslüman olduğunu vurgulamasına rağmen, sözlerinin neden dikkate alınmadığı sorusunun cevabı da *aşere-yi muhabbese hadisesinde* gizlidir. Buna göre Molla Lutfi zararlı düşüncelerini başta öğrencini tayfası olmak üzere etraftaki cahil halka yaymak suretiyle halkı sapkınlığa yönlendirdiği için kendisine fıkıhta tövbesi kabul görmeyen *dâî zındık* muamelesi yapılmıştır (Özen, 2001: 61).

Namazın huşû ile kılınması mevzusu haricinde Şükrü Özen, Molla Ahaveyn ve Kınalızâde Hasan Çelebi'den hareketle Molla Lutfi'ye yöneltilen suçların şunlar olduğunu belirtmektedir: zındıklık, nübüvveti inkâr, Hz. Peygamber'e hakaret, irtidat, halkı sapıtma, sapıklık, dinsizlik ve geniş mezheplik (Özen, 2001: 47).

HIKMET - АКАДЕМИК - 2020

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI

YIL 6, ARALIK 2020

ISSN: 2458 - 8636

arasındaki bir tartışmada Molla Arab'ın sarfettiği: “*Ekser bildüğün felsefiyyâtdur, mühimmât-ı dîniyye ve ulûm-ı şer’iyyeden nesne bilmezsin* (2010: 731).” şeklindeki sözler Molla Lutfî'nin dönemin âlim profilinin çok dışında bir çizgisi olduğunu göstermektedir.

Nüzhet Erman'ın Molla Lutfî için sarf ettiği, “Yürek dersin mangal gibi” dizesinin arka planını Hatipzâde üzerinden okuyabiliriz. Zira Ahmet Yaşar Ocak'ın tabiriyle Hatipzâde, Molla Lutfî'nin her bakımından bir tür ikizi gibidir. Ali Kuşçu ve Hızır Beğ'den ders okuyan Hatipzâde hırsı sayesinde çabuk ilerleyerek kısa sürede Sahn müderrisi olmuştur. İlmine ve kendisine çok güvenen Hatipzâde tıpkı Molla Lutfî gibi sivri dilli, cerbezeli ve düşmanlarını son noktaya kadar sıkıştırıp sindirmekten zevk alan bir karaktere sahiptir. Hatta Fatih Sultan Mehmed'e bile karşı çıkacak kadar kendini beğenmiştir. Yapısında sürekli birinci olma tutkusunu taşımaktadır. Hatta bu yüzden Fatih'in çok değer verdiği Hocazâde Muslihüddin Mustafa'ya dahi meydan okuyup üstünlük taslamıştır (Ocak, 2013: 260-261). Molla Lutfî'nin en az kendisi kadar dişli bir rakiple mücadeleyi göze alması gerçekten ya klâsik kaynakların söylediği şekliyle Lutfî'nin lakaplarından olan *deliliği* yahut da Nüzhet Erman'ın vurguladığı üzere mangal gibi yüreğe sahip olmayı gerektirmektedir.

Erman'ın şiirinde geçen “Ozan, şakacı ve nüktedân” dizesinin dayanağı ise şudur. Tezkireci Sehî'nin belirttiğine göre Molla Lutfî fitrat itibarıyla şaka yapmadan duramayan bir tiptir. Şakaları ise bazen müstehcen boyutlara varıp etraftakileri gücendirecek türdendir. Molla Lutfî'nin eşeklerle ilgili birçok atasözünü barındıran *Harnâme*'si onun şakacı ve nüktedan yapısını en iyi ortaya koyan metinlerdendir. Molla Lutfî, *Harnâme*'de dönemin vezirleri ve Sahn medresesinin saygın müderrislerini çeşitli at ve eşek isimleriyle anmaktan çekinmemiştir. Sözcüleri, *Harnâme*'de zamanın saygın âlimlerinden *Uslu* lakaplı Şücaüddin İlyas, Uslu'nun Sırçadaki anlamı olan “koca eşek”ten kinayeye eserinde yerini almıştır. Yanı sıra Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından Hayrüddin için *Sıpa* Hayrüddin; genç yaşta ölen Kutbüddin için *Koduk* Kutbüddin ve Muslihüddin Mustafa için *Kızıl Katır* sıfatları kullanılmıştır (Gökyay, 1997: 189-190; Karahan, 1980: 257-265).

Ağulu Çiçekler'in *Tokatlı Molla Lutfî* başlıklı ikinci bölümü *Şakâyık ve Tâcü't-Tevârîh*'teki kayıtlara uygun olarak Molla Lutfî'nin idam esnasında kelime-yi şehâdet getirişini tasvir eden At Meydanı'ndaki idam sahnesini canlandıran mısralarla sona ermektedir.

3. Ağulu Çiçekler'in Son Solgun Gülü

Ağulu Çiçekler'in son bölümü Bayramî-Melâmîlerinin temel kaynaklarından *Mir'âtü'l-Işk*'ta adı Dervîş Kemâl / Şeyh Kemâl olarak geçen (Erünsal, 2003: 214-217; Ocak, 2013: 330) Oğlan Şeyh İsmâîl-i Ma'sûkî'ye ayrılmıştır.¹⁵ Erman, şiirine:

¹⁵ Nüzhet Erman'ın *Kemâl*'i de ekleyerek *İsmail Kemal Maşukî* olarak zikrettiği Oğlan Şeyh'in bu ismi Ahmet Yaşar Ocak'ın belirttiğine göre Melâmî kaynaklarında geçmeyip sadece Abdurrahman el-Askerî'nin *Mir'âtü'l-Işk*'inde vardır. Nüzhet Erman, Maşukî'ye dair bu şiirini ilk olarak Ekim 1990'da (Türk Dili, sayı 466) yayınladığına göre Oğlan Şeyh'in “Kemâl” diye anıldığını *Mir'âtü'l-Işk* ya da künyesini bilmediğimiz farklı bir kaynaktan okumuş olmalıdır. İlaveten Erman, Oğlan Şeyh'in idam yılını da 1539 olarak doğru biçimde aktarmıştır. Ancak buna rağmen, *Ağulu Çiçekler*'in:

*Yirmi yaşındayken başı kesilerek
Ahır Kapı'dan sulara bırakılmış cesedi*

dizelerinden anlaşılacağı üzere İsmâîl-i Maşukî'nin idam edildiğinde 29 olan yaşı, Nüzhet Erman tarafından 20 olarak verilmiştir.

HIKMET - АКАДЕМИК - 2020

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI

YIL 6, ARALIK 2020

ISSN: 2458 - 8636

Neler yakıştırmış ham sofular neler

Şeyh Oğlan'a!

dizeleriyle, Oğlan Şeyh'in, tamamen "ham sofular"ın yakıştırmaları neticesinde idama yürüdüğünü belirterek başlamaktadır. Bu noktada şairin ham sofuyu diyerek kim(ler)i kastettiği ve bunların yakıştırma yani iftiralarının neler olduğuna değinmek gerekmektedir. Şiirde herhangi bir isim ya da zümreden bahsedilmese de Erman'ın ham sofulardan kastı muhtemelen Şeyh Maşûkî'yi yargılayanlar ile aleyhine şahitlik yapanlar olmalıdır.

Nev'îzâde Atâyî'nin *Zeyl-i Şakâyık*'ındaki kayıtlara göre Oğlan Şeyh'in yargılamasına dönemin şeyhülislâmı İbn Kemâl, Sahn müderrislerinden Ebussuûd Efendi, İstanbul kadısı Şeyhî Çelebi ile diğer ileri gelen ulemâ katılmış ve İbn Kemâl'in fetvasıyla 935/1528-29'da Oğlan Şeyh infaz edilmiştir. Fakat daha sonra ele geçen mahkemenin resmî sicil kaydıyla Atâyî ve Melâmî kaynaklarında tekrarlanan bu rivayetin hatalı olduğu görülmüş ve infazın 945/1539'da gerçekleştiği, fetvâyı da İbn Kemâl değil dönemin şeyhülislâmı Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi'nin verdiği anlaşılmıştır (Ocak, 2013: 326-327). Bu durumda Nüzhet Erman'ın ham sofusu olarak nitelediği kişilere tahminen Ebussuûd Efendi, Şeyhi Çelebi ve Çivizâde'yi dâhil etmek mümkündür.

Ancak A. Y. Ocak'ın yargılamanın safahatına dair Ebussuûd Efendi'nin bir mektubundan hareketle verdiği bilgilere bakılacak olursa mahkeme heyetini, İsmâîl-i Maşûkî'yi katletmek için sahte deliller icat eden kişiler olarak görmek çok da mantıklı değildir. Zira mutâd olanın aksine yargılama tek celsede bitirilmeyip birkaç celse uzatılmış, şahitler bizzat Oğlan Şeyh'in gözü önünde muhtelif defalar dinlenmiş ve mesele uzun uzun tartışıldıktan sonra karara varılmıştır. Ocak'ın vurguladığına göre özellikle Ebussuûd Efendi, Oğlan Şeyh'i idamdan kurtarmak için çok mücadele etmiş, ancak şahitlerin açık ifadeleri karşısında çıkar yol bulamayınca idam hükmüne uymak zorunda kalmıştır (Ocak, 2013: 327-328). Fakat Ebussuûd Efendi'nin tüm bu gayretine rağmen şair Erman'ın ona dair müspet bir kanaat sahibi olduğunu söyleyemeyiz. Zira Ebussuûd hakkında yazdığı bir şiirde onu *hoşgörüden nasibini almamış güdümlü fetva veren biri* olarak tasvir etmesi Erman'ın Ebussuûd Efendi'ye dair kanaatinin olumsuz olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla İsmâîl-i Maşûkî'yi idamdan kurtarmak için mücadele eden Ebussuûd Efendi'nin Nüzhet Erman'ın nazarında *ham sofusu* olarak görülme ihtimali yüksek bir ihtimaldir.

Oğlan Şeyh aleyhine tanıklık yapanların da Erman tarafından ham sofusu olarak nitelenebileceği az önce belirtilmişti. İdamla sonuçlanan mahkeme safahatından önceki şikâyetçiler hariç tutulmak kaydıyla, İsmâîl-i Maşûkî aleyhine şahitlik yapan, resmî evraka yansımış sekiz kişiden bahsedilmekte olup isimleri şunlardır: Derviş Muhammed b. Abdilganî, Muhyiddîn, Şeyh Alâeddîn b. Nasuh, Hacı Turak, Mevlânâ Hayreddîn b. Karaca, Hasan b. Abdillâh, Muslihuddîn b. Ahmed, Behlul b. Hüseyin. Mahkeme sicilinde ismi kayıtlı bu kişilerin şahitlikleri Oğlan Şeyh'e tâbi bazı müridler tarafından da teyit edilmiştir (Ocak, 2013: 337). Bu durumda Erman'ın ham sofusu halkası Oğlan Şeyh'in kendi müridlerini de içine alacak şekilde genişlemektedir.

Erman'ın tabiriyle, *ham sofuların* Şeyh Oğlan'a dair yakıştırmaları, yani İsmâîl-i Maşûkî aleyhine verdikleri ifadeler onun suç dosyası hakkında da fikir vermektedir. Bu bağlamda şahitler kanalıyla İsmâîl-i Maşûkî'nin nelerle itham edildiğini belirtmeden önce şair Erman'ın:

هٰكِمَةُ - Hikmet - ٤٧٤

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI

YIL 6, ARALIK 2020

ISSN: 2458 - 8636

Oysa ne demiş
Varsa yoksa insan! [Ve eklemiş]
İnsan, insansa eğer
Hiçbir şey çok ve haram değildir ona

mısralarıyla *Ağulu Çiçekler*'e bu ithamlardan birini aynen taşıdığını belirtmek gerekmektedir. Ahmet Yaşar Ocak, İsmâîl-i Maşûkî'ye yöneltile suçlamaları şöyle sıralamaktadır:

1) İnsanın kadim (ezelî ve ebedî) olduğu 2) İnsanın insan olduktan sonra kendisine hiçbir şeyin haram olmayacağı 3) Babasının kutup, kendisinin mehdî olduğu; kendilerine inanmayanların imanlarının sağlam olmadığı 4) Şeriatın haram dediği şeylerin helal olduğu 5) Hz. Musa hakkında *küstah Musa* dediği 6) Namaz kılanların cenneti görmek için kıldıkları, "Cennete biz merkebimizi bile bağlamayız." dediği 7) "Süci (şarap) aşk kamışıdır, cezbe-i İlahîdir; bunlarda herhangi bir sakınca yoktur, mü'mine helaldir." dediği 8) "Yemek, içmek, yatmak, uyumak hepsi ibadettir." dediği 9) "Oruç, zekât, hac insanlara cürüm için gelmiştir. Bunların bir anlamı yoktur. Mü'min olana yılda iki bayram namazı kâfidir. Gerisi avam içindir, birbirinin semerini yememeleri için emrolunmuştur." dediği 10) İki bayram namazında, "Secde yerinde beni görün." dediği 11) "Zina ve livatada bir sakınca yoktur; bunlar aşkın lezzetidir." dediği 12) "Her kişi Tanrı'dır, her sûretten görünen O'dur." dediği 13) "Ruh bir bedenden çıkar, bir bedene geçer." dediği 14) "Kabir azabı, soru, hesap yoktur." dediği 15) "Ehlullah'ın ardında iki rekât namaz kılmak yeterlidir." dediği 16) "Kutup, başı Arş'da ayağı Ferş'de on sekiz bin âleme doludur. Asıl Tanrı bu kimsedir." dediği 17) Müridlerine, "Karılarınız, oğlanınız ve cariyeniz size helaldir. Bunların cümlesi ise ehlullaha helaldir." dediği 18) "Görünen Tanrı'ya tapmak gerekir." dediği 19) "Oğulu, kızı yaratan insanın kendisidir. Kişi bir kadına varır, onunla birleşir, doğan çocuğu Allah yarattı denir. Oysa insan kendisi yaratmıştır." dediği¹⁶ (Ocak, 2013: 337-338).

Yukarıdakilere ilave olarak bazı Melâmî kaynaklarında [örneğin La'lîzâde Abdülbâkî'nin *Sergüzeşt*'i ve Mustakîmzâde Süleyman Sadeddîn'in *Risâle-yi Melâmiyye-yi Şuttâriyye*'sinde] Oğlan Şeyh'in idamı için Ayasofya ve Süleymaniye Camilerindeki vaazları esnasında sarf ettiği *şathiyyât* gösterilmektedir (Tek, 2007: 134, 224). Abdülbaki Gölpınarlı'nın Nev'îzâde Atâyî'den aktardığı, *Oğlan Şeyh'in bazı şathiyelerle meşhur olduğu* şeklindeki kayıt da Melâmî kaynaklarını doğrulamaktadır (Gölpınarlı 1931: 48). Gölpınarlı buna ilaveten, "*Beyazıt ve Ayasofya Camilerinde vaaz eder ve vahdet-i vücûdu ızhâr ve ilân eylerdi* (1931: 48)." demek suretiyle Oğlan Şeyh Maşûkî tarafından söylenen şathiyelerin *vahdet-i vücûd* merkezli olduğunu belirtip bunların halk arasında büyük rahatsızlıklar yarattığını bildirmektedir. Bayramî-Melâmîlerindeki *vahdet-i vücûd* anlayışının *hulûlü* çağrıştırdığı göz önüne alınacak olursa İsmâîl-i Maşûkî'nin verdiği vaazların rahatsızlık yaratarak şikâyetlere konu olması yüksek bir ihtimaldir.

İçeriği hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığımız *şathiyyât* ibaresini edebî bir terim olarak düşünmek yerine şahitlerin mahkeme esnasında Oğlan Şeyh'e yönelttikleri –yukarıda sıralanan– zendeka ve ilhâd ithamları olarak düşünmek de

¹⁶ Oğlan Şeyh'in raks ve devranı bir ibadet gibi gördüğü şeklindeki diğer bir suçlama için bkz. (Ocak, 2013: 335-336).

mümkündür.¹⁷ Şayet şathiyyât ile kastedilen bunlarsa, başta tevhid inancı olmak üzere İslâm'ın temel şartları, ibadetler, haram-helaller ve zina-livata gibi konularda yıkıcı fikirler taşıyan Şeyh Maşûkî'nin bunları açıkça dile getirmesinin, vaazlarını takip eden kalabalıklarda büyük rahatsızlıklara neden olacağı muhakkaktır. Oğlan Şeyh'in bu tür şeyleri vaazlarında dile getirdiğini düşünmek Bayramî-Melâmîlerinin kendilerini ağyardan gizleme şiarıyla pek uyumlu olmasa da babası Pir Ali Aksarayî'nin nasihatlarına kulak vermeyen, kendine rakip olarak gördüğü Melâmî pirlere Ahmed-i Edirnevî'nin dergâhını dağıtmak için Edirne'ye giden ve [şayet La'lîzâde'nin *Sergüzeşt*'te aktardıkları doğruysa] Sultan Süleyman'ın kendisine haber göndererek: "Bazı kimseler aleyhindedir, sû-i kastları vardır. Vilâyetlerine gitsinler. Mülâhazamda olan fitne-yi a'dâları onunla def' etsinler. Tebdîl-i mekân kendilere lâzımdır." sözlerine, "Pederim merhûm bize ser-encâmımızı işâret ü beşâret ettiler. Kazâya rızâmız vardır [...] emr-i Hak be-her hâl zuhûr eder (Tek, 2007: 133-134)." şeklinde cevap veren şeyhin, Bayramî-Melâmîlerinin *kendini ağyardan gizleme* şiarına uygun davranmaması çok da hayret edilecek bir durum değildir.

Nüzhet Erman'ın *Ağulu Çiçekler*'de gönderme yaptığı hususlardan biri de kesik baş ve gövdesinin denize atılmasını müteakip Oğlan Şeyh'in gösterdiği kerametlerdir. Şair Erman, Oğlan Şeyh'in baş ve gövdesinin denize atılışını:

Yirmi yaşındayken başı kesilerek
Ahır Kapı'dan sulara bırakılmış cesedi!

Diyeceğim:
O güne kadar akıyla "umman" olan
Şeyh Oğlan,
Yani Şeyh-i Aziz,
O günden sonra etiyle de derya deniz!

mısralarıyla anlatmaktadır. Erman'ın vurguladığı, Şeyh Oğlan'ın akıyla *umman* olması, verdiği etkili vaazlarla genç yaşta etrafına geniş bir mürid ve hayran kitlesi toplaması ve aykırı fikirlerinden; *etiyle derya deniz olması* ise cesedinin denize atılmasından kinaye olsa gerektir.

Şeyh İsmâîl-i Maşûkî'nin idam edilip denize atıldıktan sonra naaşı etrafında oluşan Melâmîler arasında çok meşhur olmuş bir menkıbeden bahsedilmektedir. Mahiyet itibarıyla Oğlan Şeyh'i aklayıp zulmen katledildiğini ima eden bu tür menkıbeler muhtemelen Bayramî-Melâmî çevrelerce üretilmiştir.¹⁸ Nüzhet Erman, Oğlan Şeyh'in gösterdiği kerametleri konu alan bu menkıbeyi:

¹⁷ Her ne kadar dört beş gazel dışında Oğlan Şeyh'e ait elimizde şiir örneği olmasa da Şeyh Maşûkî'nin bazı mısraları edebî bir terim olarak şahiye kapsamında düşünülebilir. Sözelimi: "*Kamu eşyâ egerçi kim haber virür cemâlünden / Velî insân olan ismin nişân virür müsemmeden // Ayn-ı Hak oldı vücûdum kaçma ey Hak sûreti / Hak ile Hak olağör gel vehmi ko şeytândur*" şeklindeki beyitleri bu bağlamdadır. Beyitler için bkz. (Gölpınarlı, 1931: 51, 53).

¹⁸ İsmâîl-i Maşûkî'nin haksız yere idam edilişi ve naaşı etrafında Evliyâ Çelebi'nin anlattığı benzeri bir menkıbe için bkz. (Ocak, 2013: 334-335).

[Başına gelecekleri bilse gerek]

Ki, müritlerine vasiyeti:

- Başımı gövdemden ayrı gömmeyiniz!

dizeleriyle *Ağulu Çiçekler*'e taşımıştır. Bahsi geçen keramet, Melâmî kaynaklarından La'lîzâde'nin *Sergüzeşt*'inde şöyle nakledilmektedir (Tek, 2007: 134): Oğlan Şeyh, önce bedeni daha sonraysa başının denize atılmasını müteakip müridlerinden birinin rüyasına girerek cesedi ve başını Rumeli Hisarı'nın, Kayalar denen mevkinde karşılayıp defnetmesini istemiştir. Müridi emir gereğince Kayalar denen yerde beklemeye koyulunca tıpkı rüyada Oğlan Şeyh'in bildirdiği üzere önce *bedeni*, bir gün sonra ise *başı* kıyıya vurmuş ve hemen oraya defnedilmiştir.

Sonuç

Bu yazıda Nüzhet Erman'ın tarihî olay ve kişilere gönderme yapan *Ağulu Çiçekler* adlı bir şiiri dayandığı tarihsel arka plana göre incelenmeye çalışılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- i) Şair Erman, üç bölüme ayırdığı bu şiirinde zendeka ve ilhâd suçlaması nedeniyle idam edilen üç tarihî şahsiyeti ele alarak bunların zulmen katledildiği görüşünü dile getirmiştir. Bunlardan ilki İran'dan Edirne'ye gelerek dönemin sultanı Fatih'i etkilemeyi başaran kimliği belirsiz bir Hurûfilik dâîsidir. Erman'ın şiirinde bu kişi *Fazıl Tebrîzî* olarak geçse de bu isim hatalıdır. Muhtemelen Nüzhet Erman, olayın anlatıldığı kaynaklarda Fazl-ı Tebrîzî şeklinde geçen bu ismi Edirne Yeni Cami'de idam edilen kimliği belirsiz Hurûfî zannetmiştir. Oysa Fazl-ı Tebrîzî, Hurûfliğin kurucusu Fazlullâh-ı Hurûfî'den başkası değildir.
- ii) *Ağulu Çiçekler*'in *Hurûfî* adlı bölümünde iki bilgi karışıklığı daha söz konusudur. İlki şair Erman tarafından, Edirne'deki bu olayın 1460 yılında gerçekleştiği şeklindeki bilgidir. Erman'ın verdiği 1460 yılının doğruluğu kaynaklardan teyîd edilememiştir. Ancak Franz Babinger'in tespitleri ışığında bahsi geçen olayın 1444 yılı yaz mevsiminin sonunda vukû bulduğu anlaşılmaktadır. Varna Savaşı'nın hemen arefesinde Edirne'deki kaotik durumdan faydalanmaya çalışan Hurûfler kanlı bir ayaklanma gerçekleştirmiş ve Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğunu hararetle savunan reisleri en başta olmak üzere birçok Hurûfî Edirne Yeni Cami'de idam edilmiştir. Bu bağlamda *Ağulu Çiçekler*'de 1460 olarak kayıtlı bu olay muhtemelen 1444'te meydana gelmiştir. Şiirdeki bir diğer tutarsızlıksa Hurûflerin idam edildiği bu olayla Vezir Mahmud Paşa arasında bağ kurulmasıdır. *Ağulu Çiçekler*'de vezir olarak anılan Mahmud Paşa, Erman'ın verdiği 1460'ta vezir değil sadrazamdır. Ayrıca Babinger, olayda ismi geçen kişiyi Mahmud Paşa değil, Çandarlı Halil Paşa olarak anmaktadır. Nüzhet Erman'ın bu hatası, kaynak olarak *Şakâyık*'ı kullanmasından kaynaklanmaktadır. Zira *Şakâyık* ve tercümesinde geçen isim Mahmud Paşa'dır.
- iii) *Ağulu Çiçekler*'in *Hurûfî* adlı kısmında en ağır eleştiriler, vakayı, kendi eseri *Şakâyık*'ta nakleden Taşköprizâde Ahmed Efendi'ye yöneltilmiştir. Erman'ın bu tavrında Taşköprizâde'nin tarihî olayları sıradan hikâyelerle sulandırdığına ya da hakikati anlatmayıp olayları nalıncı keseri gibi kendisine yonttuğuna inanması etkili olmuştur.

HIKMET - АКАДЕМИК ЭДЕБИЯТ - 6

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI

YIL 6, ARALIK 2020

ISSN: 2458 - 8636

- iv) Şiirin Hurûfî adlı bölümünden şair Erman'ın Hurûfliğe çok da yabancı olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hurûflerin anatomi açısından insana değer verişlerini, şairin Hümanist bir bakışla Hurûflerdeki insan sevgisine bağlaması, Hurûflerin canları pahasına vermeye çalıştıkları mesajın önüne geçmek demektir.
- v) Ağulu Çiçekler'in ele aldığı ikinci sima namaza dair sözleri çarpıtılarak idama sürüklenen Sahn müderrisi Molla Lutfî'dir. Erman'ın Molla Lutfî'ye dair naklettikleri onun tarihî kişiliğiyle bağdaşmaktadır. Nüzhet Erman, tıpkı bir üstteki bölümde idam edilen Hurûfleri desteklediği gibi, şiirinin bu bölümünde de Molla Lutfî'yi desteklemekte; onu idama sürükleyen Çölmekçizâde Kemal gibi öğrencilerini *çürük tanık* ve yargılamaya kendi kişisel hesaplarını dâhil eden mahkeme heyetinden Hatipzâde ve Molla İzârî gibileri *yobaz* olarak tanıtmaktadır. Molla Lutfî'nin gözünü budaktan esirgemeyen sıra dışı fıtratı, renkli kişiliği, şakacılığı ve entelektüelliği Erman tarafından şiire başarıyla taşınmıştır.
- vi) Ağulu Çiçekler'in son siması suç dosyası epeyce kabarık olan Bayramî-Melâmî şeyhlerinden İsmâîl-i Maşûkî'dir. Erman'ın *Şeyh Oğlan* diye andığı bu kişiye de bakışı pozitifdir. Ona göre gerek İsmâîl-i Maşûkî, gerek Molla Lutfî, gerekse Edirne'de idam edilen Hurûfî(ler) sudan sebeplerle öldürülmüş, zulme uğramıştır.

Tüm bunların sonucunda Hurûfî adlı bölümdeki bazı karışıklar dışında, *Ağulu Çiçekler*'in, tarihî olay ve kişileri başarılı bir şekilde ele aldığını söylemek mümkündür. Ancak kanaatimizce kökeni muhtemelen ideolojik karşıtlığa dayanan tahkir ve hakaret yüklü bazı mısralar şiirin başarısına gölge düşürmektedir.

Kaynakça

- Âşık Çelebi. (2010), *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, nşr. Filiz Kılıç, 3 cilt, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul.
- Babinger, Franz. (1950), "Von Amurath Zu Amurath: Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)", *Oriens*, 3/2, s. 229-265.
- Babinger, Franz. (2003), *Fatih Sultan Mehmet ve Zamani*, çev. Dost Körpe, Oğlak Yayıncılık, 5. Baskı., İstanbul.
- Birge, John Kingsley. (1991), *Bektaşilik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, Ant Yayınları, İstanbul.
- Dağlar, Abdülkadir. (2015), "Yûnus ve Hâfız ile Goethe ve Nüzhet Erman Dörtgeninde Ebussuûd Efendi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, s. 144-153.
- Ece Ayhan. (1994), *Bütün Yort Savul'lar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Erman, Nüzhet. (1996), *Her Gün Yeni Doğarız: Osman Gazi'den Gazi Mustafa Kemal'e*, Ecdâd Yayınları, Ankara.
- Erünsal, İsmail E. (2004), "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlhâd Tarihine Bir Katkı", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 24, s. 127-157.
- Erünsal, İsmail. (2003), *XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gökyay, Orhan Şaik. (1997), *Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif (Seçme Makaleler 2)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1932), *Kaygusuz Vizeli Alâeddin*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1931), *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.
- Hoca Sa'deddin. (1279-1280), *Tacü't-Tevarih*, 2 cilt, İstanbul.
- Huart, M. Clement. (1909), *Textes persans relatifs a la secte des houroufis: suivis d'une etude sur la religion des houroufis par le docteur Rıza Tevfik*, E.J. Brill İmprimerie Orientale, Leyden-London.
- Imber, Colin. (1990), "A note on christian preachers in the Ottoman Empire", *Osmanlı Araştırmaları* S. 10, s. 59-67.
- İlmiyye Sâlnâmesi* (1334), Matba'a-yı Âmire, İstanbul.
- İnalcık, Halil. (2003), "Mehmed II". *DİA*, C 28, TDV Yay., Ankara. 395-407.
- İnalcık, Halil. (1954), *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İsen, Mustafa. (1994), *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Karahan, Abdülkadir. (1980), *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Latîfî. (2000), *Latîfî Tezkiretü's-Şu'ara ve Tabrisatü'n-Nuzema*, nşr. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- Mecdî Mehmed Efendi. (1989), *Hadâiku's-Şakâik: Şakaik-i Numaniyye ve Zeyilleri*. nşr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul.
- Mecmua*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 1549.
- Mecmua*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 832.
- Nazım Hikmet. (1936), *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*, Yeni Kitapçı, İstanbul.
- Nesîmî. (2014), "Mukaddimetü'l-Hakâyık", Hurufi *Metinleri-1*, nşr. Fatih Usluer, Birleşik Yayınları, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2013), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 4. Baskı, İstanbul.
- Özen, Şükrü. (2001), "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lutfi'nin İdamının Fıkhîliği", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 17-62.
- Refî'i. *Beşâret-nâme*. Süleymâniye Kütüphanesi, Mihrişâh Sultân, 185.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. (2019), *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî-Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, nşr. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Taşköprülüzâde. (2007), *Osmanlı Bilginleri: eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tek, Abdurrezzak. (2007), *Melâmet Risâleleri: Bayrâmî Melâmîliği'ne Dair*, Emin Yayınları, Bursa.
- Usluer, Fatih. (2019), *Beşâret-nâme, Genc-nâme, Şehriyâr-nâme, Feyz-nâme: Hurûfî Şiirler III*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Usluer, Fatih. (2009), *Hurufîlik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kalcı Yayinevi, İstanbul.
- Yavuz, Hilmi. (1975), *Bedreddin Üzerine Şiirler*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Zelyut, Rıza. (1986), *Osmanlıda Karşı Düşünce ve İdam Edilenler*, Alan Yayıncılık, İstanbul.

EK-1:

AĞULU ÇİÇEKLER

I

HURÛFÎ

(YIL 1460)

- Varsa yoksa: Harf, şekil ve rakam!

Her şeyi, ama her şeyi bu açıdan görür.

Üstelik, bununla kalmaz,

Geçerli değer yargılarının da

Üstüne üstüne yürür!

Boşuna mı bunca nokta, çizgi ve delik!

Bakmasını bilen, o an görür,

Anamlı insan yüzü, Tanrı'nın, tam

Ve çok yönlü bir aynası olsa gerek!

Der ve savını sürdürür!

" - Candan cana, cisimden cisime geçerek

Yaşar gider gizli hikmet kaybolmaz!"

Taşköprüzade Ahmet Şemseddin Efendi'ye

göre,

[Devrinden kesitler veren]:

" -Orda burda, ileri geri,

Çok lâf, çok tartışma götüren

Ve [eyvah ki eyvah] İslâm ülkesinin en güvenli
yeri,
Cenneti Âlâ'nın dünyadaki benzeri
Edirne Sarayı'na kadar giren
Öyle bir küfür ve sapıklık ki bu
Akıl almaz!"

[Beğeni ve övgüsünü kazanıp
Fatih Sultan Mehmet gibi bir Han'ın
Yüce gönlünü insan sevgisiyle doldurmak!]

Hazret için:
[Bir çeşit kundak sokmak bu Âl-i Osman'a,
Kapan kurmak!]

Hele hele, saptırıp halka yönlendirmek,
Ayağa düşürmek yani
Kutsal düşüncesini Sultanın!

Tam cin tayfasına, şeytan takımına vergi iş
bunlar!
Halk denen kalabalık sevgiden ne anlar!

Sayırsız olay ve gerçeği,
Sudan sıradan öykülerle geçiştiren
Taşköprüzade'nin [ki, tarih biliminden nasibi
azmış,
Hoşgörüsü ise hiç yokmuş onun da!]
Şakayıkı Nu'maniyye [Gelincik Çiçeği]
İsimli günlüğünden öğreniyoruz ki:
"Onurlu çabalarıyla, [hazret, aynen böyle
yazmış]
Övülmeye değer Vezir Mahmut Paşa ve
gayretli Müftî
Mevlâna Fahrettin Acemî'nin...
[Edirne Sarayı'ndaki Sultana,
Fatih Sultan Mehmet Han'a rağmen
Ve bereket, onun tertemiz gönlüne henüz
Tam olarak işlemeden],
Bu mel'ûn insanlar, yani Hurûfî canlar,
[Siyaseten], belâlarını bulmuş sonunda!"

Sözde tarihçinin:
-Maymun soyluların şeytan başkanları!
dediği...

Hurûflerin Osmanlı ülkesindeki önderi
Fazıl Tebrizî,
Geniş avlusunda, üç şerefeli Camii Kebir'in
Ve varlıklı-yoksul, dizi dizi
Tüm Edirne halkının huzurunda
Ve de gayretli Müftî Molla Fahrettin Acemî'nin
Nefes nefese, zar zor
Parlatıp körüklediği
Islak odun ateşinde [ki, Hazret,
Güttüğü sapıklık ateşinde! diyor]
Yanıp kül olmuş.

Şimdi siz, hazır gelmişken yeri:
[-Düşünce eşit suç, sonuç ölüm!
Adalet mi bu? Eziyet bu halka, bu halka zulüm!
Ama geçmiş gün, olan olmuş,
Ve Fazıl Tebrizî de yalan olmuş,
Kül olmuş!]

Bugün kime ne diyelim!
Diye düşünebilirsiniz

Yine de gelin, Taşköprüzade'nin,
[Tarihi tersine yontan, nalıncı keseri]
Yavan öyküsüne, azıcık duygu, şiir ekleyelim:

-Asılarak öldürülen, Pîr'i
Estrabatlı İmam Fazlullah
Ve derisi yüzülürken gülen
Seyyid Nesimî'nin peşi sıra,
Batınîlik ateşinde kavru olarak can veren
[Gönül zengini] fıkara,
Fazıl Tebrizî,
Giderek zihin bahçelerinde,
Tav buldukça arada bir yeşeren
Ve yasak kokusu, idrake ağulu bir ok gibi giren
Simsiyah, tevatür bir gül olmuş!

II

TOKATLI MOLLA LÜTFİ

(Yıl 1494)

“- Bir ok saplanmış Hazreti Ali'ye
Vuruşurken...
Kırılmış üstelik, ucu böğründe kalmış!

Çıkarmak için çok uğraşmış cerrahlar ama,
Dayanamamış acısına Hazret, kötü bunalmış!

Sallana dursun kırık ok, böğründeki yarada,
Yine düzenli aptes, sürekli namaz, derken...
Zorlukla secdeye vardığı bir sırada,
Sessizce yaklaşan bir cerrah,
[Ne bir of, bu kez Hazreti Ali'de, ne bir ah!]
Oku yavaşça çekip almış!”

Bir dersinde bu öyküyü anlatarak mollalara
Sahn müderrisi Tokatlı Molla Lütfi:
“-Kıldığınız, kıldığımız gibi değil
Böyle olur işte [demiş],
Makbul ve yararlı namaz,
Yoksa kuru kuruya, yat kalk, doğrul eğil,
Bu namaz olmaz!
Marifet, kendini Tanrı'ya verişte!”

Molla böyle ve bu kadar söylemiş
Ama, yobaz takımıyla çürük tanıklar
[Ki, böylesi her devirde, her yerde çoktur!]
Buna, şu kuyruklu yalanı da ilâve eylemiş:
“-Namazda bir yarar yoktur!”

Tokatlı Molla Lütfi ki,
Belki gösterişsiz, hatta derbeder biraz.
Üstelik, alışılmışın dışına
Çıktığından çoğu kez
[Meselâ, medresenin kapısına bağlanmış hep
Yularını atının!]
Deli sıfatını yakıştırmışlar ona.

Oysa tutarlı ve çok zeki
Ve tam anlamıyla iman ve takvâ sahibi.
Tavlu ortamında yetişmiş Fatih Sultan Mehmet
Han'ın
Görkemli ve hoşgörülü saltanatının.

Ozan, şakacı ve nüktedan.
Yürek dersin mangal gibi.
Hatır gönül dinlemez,
Lâf geldiğine koyar, hiç altta kalmaz.
Ayrıca, ders almış bir süre
Ünlü matematikçi Ali Kuşçu'dan.

Gerçeği aramış daima salt ve yalın gerçeği!
Yetkin ve saygın ama:
-Var mı akıl tokuşturmak isteyen dercesine,
Atak, iddiacı ve kuşkucu!
Başına gelenler de zaten bu bilimsel kuşkudan!
[Zira, zülfiyâre dokunur sonunda ucu!]
Yani diyeceğim, Tokatlı Molla Lütfi, her konuda
Umman ki umman göklercesine.

“-Urun, koman, zındığa ölüm!”
Bu yobazlara gelince bunlar, onun yanında
Metelik bile etmezdi, hem de kalp metelik!

Ne ödün verdi Yargı Kurulunda Hazret,
Ne de eğildi.
Zaten dini bütün, seçkin bir bilgin olan
Tokatlı Molla Lütfi değildi
Sürekli kelime-i şahadet getirirken
Dersaadet'teki [siyâset],
Yani At Meydanında,
Sürüden ayrılmış bir koyun,
Yoldan çıkmış bir ercesine
Şeriat kılıcıyla boynu vurulan!

Bilgelikti... belki, şüpheci, ama tartan, tartışan
Sağlam ve tarafsız, gerçek bilgelik!

III

ŐEH OĞLAN

[İsmail Kemal Maşukî. Yıl / 1539]

Neler yakıştırmış ham sofular neler
Şeyh Oğlan'a!

Oysa ne demiş:

- Varsa yoksa insan! [Ve eklemiş],
İnsan, insansa eğer,
Hiçbir Şey çok ve haram değildir ona!

[Başına gelecekleri bilse gerek]

Ki, müritlerine vasiyeti:
- Başımı gövdemden ayrı gömmeyiniz!

Yirmi yaşındayken başı kesilerek
Ahır Kapı'dan sulara bırakılmış cesedi!

Diyeceğim:

O güne kadar akılıyla "umman" olan
Şeyh Oğlan,
Yani Şeyh-i Aziz,
O gündən sonra etiyle de derya deniz!